

Janko Bohak¹

Utrinki ob smrti zenovskega mojstra in benediktinskega meniha Willigisa Jägera

Reflections on the occasion of the death of Zen master and benedictine monk Willigis Jäger

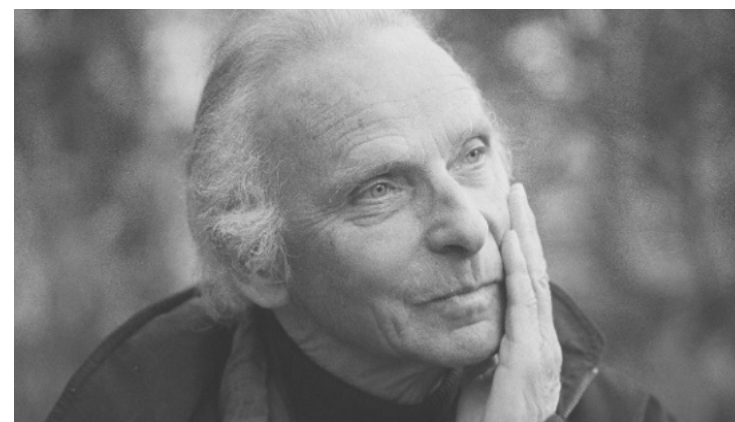
Kdor hoče pospeševati evolucijo človeštva, mora meditirati.

Kdor noče zgolj žeti in uživati sadov razvoja človeške zavesti iz preteklih časov, se mora predati kontemplativni praksi.

Tako lahko prispeva pomemben delež k evoluciji zavesti človeštva.

Ken Wilber, Polčas evolucije.

20. marca 2020 je kmalu po izpolnjenem 95. letu starosti umrl benediktinski menih, dvakratni zenovski mojster in veliki mistik, Willigis Jäger.

Benediktinski menih, zenovski mojster in mistik Willigis Jäger (1925-2020).

Celo njegovo življenje je v odločilni meri usmerila izkušnja pri šestih letih, ki jo je opisal takole: »Bilo je v domači cerkvi. Mama me je vzela s seboj. Cerkev je bila skoraj prazna. Pred glavnim oltarjem je gorelo veliko sveč. Prameni kadila so potovali po zraku. Bilo je 'večno češčenje'. Najsvetejše je bilo izpostavljeno in

¹ Mag. Janko Bohak, klinični psiholog in psihoanalitik, bohakivan@gmail.com

slovesno razpoloženje se je širilo. Nekje v zadnjem delu cerkve so ženske lajnale rožni venec. Monotoni glasovi in ozračje prostora sta me dvignila iz dnevne zavesti na nivo, kjer se vse stvari prikažejo v drugi luči: resničnejši, a vendar odtujeni normalni resničnosti. Takrat sem zvedel, kolikor lahko šestletnik ve: kar je resnično, izkusiš v nekem drugem stanju. Toda komu bi naj govoril o tem? Pa tudi pravih besed nisem imel za opis. Za to, kar sem doživel, otrok ne pozna govorice. So doživetja, o katerih ne moreš govoriti, ne spadajo v naš vsakdanji besedni zaklad. Mistična govorica je bila pogosto obložena s tabujem. Tabu je polinezjska beseda za Sveto, za svete predmete in kraje, ki niso dostopni vsakomur [...] Zato je o nekaterih izkustvih bolje molčati. Če o njih spregovoriš, povzročajo zgražanje ali celo sum, da s teboj nekaj ni v redu« (Jäger 2006, 12-13).

V nadaljevanju opiše dva primera, kako je mistično izkustvo nekomu povsem tuje, medtem ko je drugemu domače: »Tako se je zgodilo Sigmundu Freudu z njegovim v Indiji živečim prijateljem, Romainom Rolandom, ki mu je pisal o svoji mistični izkušnji. Freud ni vedel z njo kaj početi. V svojem znanstvenem sistemu ni imel prostora za transpersonalno. Prijatelju je odpisal, da je zrl vase, a ni našel ničesar, o čemer mu poroča². Kot Freudu nekoč se še danes godi večini, če zvedo za mistična izkustva drugih. Ne morejo jih umestiti v svoj horizont in jih zato razglasijo za neresna, neznanstvena ali celo bolezenske narave.« (prav tam)

Za C. G. Junga je bilo to drugače. Nekoč je trezno ugotovil: »Religiozno izkustvo je absolutno. O njem ne moremo razpravljati. Lahko le rečemo, da takšnega izkustva še nismo imeli in nasprotnik bo odvrnil: Žal mi je, a jaz sem ga imel. In s tem bo razprava končana. Vseeno je, kaj misli svet o religioznem izkustvu; kdor ga ima, poseduje velik zaklad, ki mu je postal vir življenja, smisla in lepote, svetu in človeštvu pa dal nov sijaj.« (Jung, 1971: 116)

Kako je ta zaklad postal Willigisu vir življenja, smisla in lepote?

Bil je eden najpomembnejših ljudi, ki so pripravljali pot transreligiozni in transkonfesionalni duhovnosti. Njegova vizija je bila, da bi vzhodne modrostne tradicije povezal z zahodnimi kontemplativnimi tradicijami z namenom, da bi se tako na izkustveni ravni razrešila domnevna nasprotja med budizmom in krščanstvom – kar je bila tudi vizija mnogih vzhodnih mistikov. Sam globoko zasidran v mistični kontemplativni tradiciji zahodnega krščanstva, se je že v zrelih srednjih letih podal na Japonsko in se vključil v dvanajstletni trening zena v centru Kamakura, da bi poglobil svoje izkušnje.

Po vrnitvi je deloval v meditacijskem centru opatije Münsterschwarzach v Würzburgu, leta 2006 je ustanovil Benedictushof, transreligiozni in transkonfe-

sionalni center za meditacijo in čuječnost – na ruševinah benediktinskega samostana iz 12. stoletja, v odmaknjeni dolini, v kraju Holzkirchen blizu Würzburga. Tu je neutrudno deloval in bil duša centra do izpolnjenih devetdesetih let, ko je začel pešati. Na njegovo željo so ga pokopali na pokopališču njegovih sobratov v opatiji Münsterschwarzach.

Toliko za uvod. Sedaj pa nekaj osebnih utrinkov, ki naj nadomestijo daljšo predstavitev njegove osebnosti, s katero je brez kakršnekoli samopromocije privabljal ljudi in v njihovih srcih zapustil neizbrisen pečat. Po njegovi smrti pa bo lahko duhovno iščoče še dolgo nagovarjala njegova bogata knjižna zapuščina.

Moja srečanja z Willigisom Jägrom

Že nekaj desetletij prebiram nemško revijo, štirinajstdnevnik *Publik Forum*, ki je dolgo imela podnaslov *Revija za kritične kristjane*, sedaj pa se že leta zadovolji s skromnejšim: *kritično – krščansko – neodvisno*. Tako me je nekega dne pritegnil kratek intervju, le pol strani je zavzemal pogovor z nekim Willigisom Jägrom. Hotel sem ga na hitro preleteti, a me je vedno bolj zaustavljalo rastoče čudenje: »Saj ta človek pa ve, o čem govori!« To sem le redkokdaj začutil, pa še tedaj je izzval v meni drugačen odmev, kot npr. ta človek je pa res načitan, razgledan ali ta človek pa obvlada svojo stroko, ipd. Od intervjuja se nisem mogel ločiti, dokler ga nisem prevedel in odposlal uredništvu revije *Znamenja* v objavo.

Čez štirinajst dni mi je prišla v roke, ne da bi jo naročil, Willigisova knjiga *Vsak val je morje*, (ki je že takrat doživela v Nemčiji štirinajst izdaj). Z zanimanjem sem jo začel brati in po treh ali štirih straneh je v meni dozorela odločitev, da jo bom prevedel. Takoj sem se lotil prevajanja, ne da bi se s kom posvetoval glede prevoda ali s kako založbo glede izdaje. In čez nekaj mesecev sem že bil na poti v Holzkirchen, na enotedensko zen meditacijo.

Tako so se začela naša romanja v Benedictushof, običajno enkrat, včasih tudi dvakrat letno po teden dni. Po izidu knjige pri založbi *Znamenje* v Petrovčah ni bilo težko napolniti enega ali več avtomobilov, večkrat pa se je podal na pot še kdo, ki ni bil del kroga znancev in prijateljev. Willigis je bil s svojim žarom, s svojo energijo, ki jo je izžareval, s svojo preprostostjo in dostopnostjo za vsakogar pravi magnet za ljudi: verne in neverne, za dvomeče in trdne v svojih pogledih na svet in življenje – in še za vse ostale, ki morda še sami niso bili prepričani, kaj jih je privedlo tja. Imel je tudi smisel za humor. Spominjam se dveh zgodb o njegovi mami, kako se je poslavljala.

² Glej Freud, F. (1953). *Das Unbehagen in der Kultur; Abris de Psychoanalyse*. Frankfurt am Main: Fisher-Taschenbuch-Verlag.

Nekega dne je vprašala hčerko, Willigisovo sestro, ki je skrbela zanjo: »V katero obleko me boš pa oblekla, ko me bodo dali na pare?« Hčerka je odvrnila: »Na tisto sem mislila, da bi bila najprimernejša.« Mama je nekaj časa razmišljala, nato pa hčerki zabičala: »Ja, bo že v redu tako, a glej da jo boš prej dala v čistilnico!« Čez nekaj tednov spet vpraša hčerko: »Katerega dne smo danes?« »Tridesetega aprila,« ji je pojasnila hčerka. Čez nekaj časa je bolj sebi kot hčerki zamrmrala: »Oh, potem pa še ne smem umreti. Sem vnukinji obljubila penzijo, a ta pride šele prvega maja.« In res ni umrla predčasno, pa tudi po prvem maju se ni več dolgo obotavljala.

Ko smo se z njim že precej udomačili, smo ga začeli vabiti v Slovenijo. Ni se dal dolgo prositi, le naš obisk je moral uskladiti z drugimi, že zasedenimi termini. Tako sem nekega popoldneva šel ponj na ljubljansko letališče. Prišel je s tajnico in ko smo prispeli v hotel, je povedala, da sta lačna. A v kuhinji so imeli le še nekaj postanih dunajskih zrezkov, ki že na prvi pogled niso vzbudili mojega apetita. Ponudil sem mu, da odidemo kam drugam, a Willigis je bil zadovoljen z njimi. Medtem ko je počasi jedel, je očitno začutil potrebo, da me pred večernim predavanjem v veliki avli teološke fakultete seznanji s težavami, ki jih je imel z vatikansko birokracijo. Povedal je, da so ga vatikanski skrbniki čistosti katoliškega nauka obtožili večjih neskladij s katoliškim naukom v njegovih knjigah in javnih nastopih. Z njegovim pismenim zagovorom v Rimu niso bili zadovoljni, zato so mu naložili kazen: popolna prepoved objavljanja v kakršnikoli pismeni obliki in kakršnegakoli javnega nastopanja. Le individualno naj bi še smel sprejemati ljudi na duhovni pogovor in posvet. Uradno si je vzel nekaj tednov za premislek, a že naslednje jutro je prišel med sodelavce in izjavil: »Delali bomo naprej kot doslej. Kazni rimskih gospodarjev duš ne sprejemam, ker sem vedno ravnal po svoji vesti in presoji.« Opat opatije Münsterschwarzach ga je zaščitil z dovoljenjem nadaljnjega bivanja zunaj samostana (eksklavstracijo). Ko je končal, sem skušal nekoliko neprijetno vzdušje sprostiti z mislijo, ki se mi je v tistem trenutku porodila: »Pater Willigis, če se pa tako slabo razumete z gospodom Ratzingerjem (poznejšim papežem Janezom Pavlom II.), boste pa težko prišli v katoliška nebesa.« Willigis je v miru pospravil še zadnji grižljaj dunajskega zrezka, me pogledal v oči in odrezavo odvrnil: »Ja, ampak v katoliški pekel pa tudi ne.«

Ko sem s zadnjič srečal z njim, sem med opoldansko pavzo sešina sedel pred knjigarno njegovega centra in listal po zanimivi knjigi. Mimo je prišel Willigis, ne da bi me opazil. Ker nisem hotel zamuditi redke priložnosti, sem skočil za njim in se dotaknil njegovega ramena. Vidno se je prestrašil in se po pozdravnih besedah poslovil. Naslednji dan sem spet sedel na istem mestu in bral knjigo. Ko me je nekdo potrepljal po ramenu, sem trznil in zagledal Willigisa, ki se mi

je nasmehnil in dejal: »I'm very happy, that you are here (Zelo sem vesel, da si tukaj),« in se kmalu poslovil. Šlo je za besede dobrodošlice, ki jih je gotovo izrekel še mnogim drugim, a mene so ganile do solz, saj sem jo doživel kot izjemno pristno in prisrčno.

Jägrov mistični pogled na smrt

V tem slogu bi lahko nadaljeval še z drugimi zgodbami, a Willigisova smrt mi je preresen dogodek, ki mi tega ne dopušča. Čeprav mi prav zdajle prihaja na misel njegova izjava, ki sem jo od njega nekajkrat slišal v letih naših prihajanj na njegove enotedenske seshine: »Prepričan sem, da bomo nekoč tako slavili človekovo smrt, kot se sedaj radujemo njegovega rojstva.« Kako bo to mogoče, sem se večkrat spraševal. Vedel sem le, da je lahko to vizija globokega mistika, rojena iz njegovih globokih mističnih izkustev. Je vredna, da ji prisluhnemo ne glede na to, kakšno je naše trenutno dožemanje smrti. Za tiste, ki smo v evoluciji lastne zavesti ujeti v domet racionalne zavesti, so izkušnje človeka, ki je že bolj ali manj napredoval na zahtevni poti v transracionalno oz. transpersonalno zavest, povsem nedojemljive, lahko so pa zanimive. In v tem drugem primeru nas ne bo premagala skušnjava, da takšnega človeka označimo s predsodkom ali celo s psihiatrično diagnozo; Willigis si je gotovo ne zasluži. Zasluži pa si, da prisluhnemo njegovemu pogledu na smrt:

»Kdor izkusi svojo najglobljo bit, hkrati izkusi, da ni rojstva in smrti. To je jedrno izkustvo mistike. Ko umrem, le odložim obliko, v kateri sem sedaj. Ko zamenjamo obliko, dalje obstoji to, kar najgloblje smo – božje življenje. Naša najgloblja bit zamenja le obliko, tako kot naš jaz v tem življenju menja svoja oblačila. Hrepenenje po individualni nesmrtnosti jaza zastira človeku pot do njegove najgloblje biti. To je zadnji trik, ki ga je iznašel naš ego, da bi podaljšal svojo eksistenco preko smrti. Kdor ne more ali noče sprejeti smrti, ne more izkusiti enosti s pratemeljem vsakršne biti. Kajti takšno izkustvo predpostavlja smrt jaza. [...]

Proces transformacije je očitno boleč. Le če ga ne vidimo kot bolezen in trpljenje, marveč kot proces spremembe, ga lahko razumemo in prenašamo. Zato trpljenje na duhovni poti nima zaman velikega pomena. Človeka preobrazi in vodi k dopolnitvi. Blagor tistemu, ki lahko tako vidi svoje trpljenje in svojo bolečino. Blagor tistemu, ki lahko svojo smrt prepozna kot poslednjo Božjo stisko, kot Božji poljub, ki nas prebudi iz omejitev našega jaza, da lahko izkusimo Božjo veličino. Tudi smrt ima okus po Bogu. Iz groba, ki nima nobenega izhoda,

je le ena osvoboditev, tista, ki pusti telo za seboj. Tega pa se ljudje bojimo. Toda kako naj bi sicer vstali iz groba? Sporočilo je jasno: naše življenje se s smrtjo ne konča. In ta, posmrtni način biti je mnogo obsežnejše izkustvo božjega, kot nam ga lahko nudi naša sedanja bit.« (Jäger, 2009: 332-336)

Preпустimo se tem Willigisovim besedam, čeprav jih morda ne razumemo, pa bomo vseeno začutili njihovo blagodejno delovanje. Kot da prihajajo iz neznane, daljne dežele, v katero je odšel.

Na tem mestu bi najraje končal v molku. A nekaj mi govori, naj tega ne storim, kajti Willigisova izkustva, ki jih je podelil z nami o svojem videnju smrti, si vendarle zaslužijo nek odmev, nek komentar. A jaz mu ga žal ne morem dati.³ Lahko mu ga da le nekdo s podobnimi izkustvi. In na misel mi je prišel Janez od Križa, španski mistik, ki ga Willigis poleg Mojstra Eckharta pogosto omenja v svojih spisih kot nosilna stebra srednjeveške zahodne mistike. Janezu od Križa je uspelo svoje izkustvo zamaknjenosti preliti v čudovito pesem, ki je v prevodu Pavleta Fajdiga (Fajdiga v Grafenauer, 2005: 529-530) dobila še dodano estetsko vrednost. Willigis jo je v ljubljanskem predavanju vključil v širše sorodstvo z mislijo, da so etika, estetika in mistika sestre:

Stihi, nastali po zamaknjenosti vzvišene kontemplacije

*Vstopil sem neveden,
In ostal sem ne vedoč,
Vede vse presegajoč.*

*Nisem vedel, kam vstopam,
Ko pa tja sem že zašel,
Ne da bi vedel, kje da stopam,
Velike stvari sem razumel,
Ne bom govoril, kaj sem dojel,
Da ostal sem ne vedoč,
Vede vse presegajoč.*

*O miru in blagoti,
Bila veda je odlična,
V globoki samoti,
Umna pot pravična;
Bila je tako skrivna,
Da ostal sem jecljajoč,
Vede vse presegajoč.*

*Bil sem tako zamaknjen,
Tako odtujen in prevzet,
Brez čuta vsakega, omamljen,*

*Vsak čut mi bil je vzet,
Duh moj pa ves prežet
Z umevanjem, ki ni umevajoče,
Vede vse presegajoče.
[...]
Tako je vsa odlična,
Vednost ta popolna,
Da vsaka veda ali moč je nična,
Osvojiti jo je nesposobna;
Kdor se premagati le zna
Z vednostjo, ki ni vedoča,
Je pot njegova vselej presegajoča.*

*Če si to želite, vam povem,
Da veda ta popolna,
Vzvišeni sprejem,
Bistva božjega je ona;
Sad milostljivega poklona,
Da ostaneš ne umevajoč,
Vede vse presegajoč.*

Smrt očeta slovenske psihoterapije Leopolda Breganta

Zapustimo sedaj Willigisa kot izrazitega predstavnika mističnega pogleda na smrt in zasmrtje, namreč da je naše življenje le vaja oziroma priprava na smrt, in se posvetimo temi, kako se soočamo s smrtjo psihoterapevti.

Če bi skušal z enim stavkom odgovoriti na prvo vprašanje, mi najprej pade na pamet pogosto navajana misel, ki jo je izrekel francoski mislec Francois de la Rochefoucaud: V sonce in smrt ne moremo gledati naravnost. In tako se nismo mogli soočiti s smrtjo utemeljitelja slovenske psihoterapije in našega velikega učitelja, Leopolda Breganta, za katero sem izvedel 1. maja 1986. Na predvečer praznika dela sem se odločil, da si bom privoščil podaljšano spanje, a me je že malo pred sedmo uro vrgel iz spanja hišni zvonec. Skočil sem pokonci, se za silo oblekel in pred zaklenjenimi vrati vprašal, kdo je. Odgovorila mi je članica mariborske edukativne psihoterapevtske skupine: »Jaz sem, oprost, nekaj hudega se je zgodilo.« Seveda sem hitro odprl vrata, nekaj časa sva si molče zrla v oči – ob njej je stal njen mož, a ga nisem dobro videl – in čez nekaj časa je lahko spregovorila: »Breganta ni več, odšel je po svoji odločitvi.« Otrpnil sem, nato so iz mene privrela vprašanja: »Kako, kdaj, pa saj ni mogoče ... Vstopita.« Zavrnila sta moje vabilo s pojasnilom, da imata še več opravkov, samo to pretresljivo novico sta mi želela osebno sporočiti: »... z obešenjem, s tabletami in plinom, ter z gotovostjo, da ga med prazniki ne bo nihče obiskal.« Še prejšnji večer da je bil kar dobre volje na obisku pri prijateljevi družini. Tako sva se poslovila na pragu hiše in po pretresenosti

³ Lahko pa izrazim svojo misel, da so mistiki edini pravi ateisti, saj jim spričo svoje silne izkušnje ni treba verjeti oziroma verovati v neko kozmično inteligenco, medtem ko verniki in neverniki nimajo povsem oprijemljivih razlogov za svojo vero ali nevero. Za ene in druge pa velja Pascalova misel: Dovolj je svetlobe za tiste, ki hočejo videti, in dovolj je teme za tiste, ki nočejo videti.

kolegice domnevam, da je tudi ona, ves dan kot jaz, nihala med zanikanjem in spraševanjem, kako je mogoče!

Pogreb je bil, na njegovo željo, v najožjem družinskem in prijateljskem krogu, in nas je še bolj osamil v samotno žalovanje in premlevanje izgube pomembnega očetovskega lika. Eden od članov skupine nas je sicer vabil, da nadaljujemo redna mesečna srečanja, a se tudi njegovemu vabilu nismo odzvali; morda nismo mogli sprejeti, da bomo odslej na mestu nesporne strokovne in človeške avtoritete gledali enega ali drugega od svojih kolegov.

Šele čez nekaj let smo se zbrali v dvorani Pedagoške fakultete. Vzdušje je bilo turobno, nesproščeno. Spominjam se, da je šlo za razpravo, ali naj še naprej ohranjamo Schultz-Henckejev pristop kot našo strokovno identiteto ali naj se odpremo širšemu psihoanalitičnemu mainstreamu, zlasti teoriji objektnih odnosov. Ni prišlo do sproščene razprave in ne do sklepne odločitve. Imel sem občutek, kot da se tisti, ki so se oklepali Schultz-Henckejevega pristopa, še niso bili pripravljeni ločiti od očeta, za razliko od tistih, ki so ga s poudarjanjem pomena teorije objektnih odnosov in drugih sodobnih tem poskušali na silo pokopati. Jaz pa, ki sem po vrnitvi s sedemletnega študija in bivanja v Innsbrucku sodeloval v skupini le zadnja tri leta, očitno še nisem dojel zapletene skupinske dinamike in še manj razumel, zakaj bi se morali odločati ali ali, saj se mi je zdelo, da tudi Schultz-Henckeja lahko vključimo v širši teoretični mainstream stoletnega razvoja psihoanalitične teorije. Moj pomislek je ostal brez odmeva. Šele pred nekaj leti sem izvedel, da nemški psihoanalitiki še danes niso enotni: ali je Schultz-Hencke izdal psihoanalizo s tem, ko je opustil njeno polstoletno zgodovino in pomembne psihoanalitične koncepte zamenjal s svojimi ter ji – tako okleščeni psihoanalizi – zagotovil preživetje v času nacizma kot nemški psihoterapiji - ali pa je bila to njegova modra in etično dopustna poteza. Očitno pa Nemci niso zmogli tega, kar so zmogli Madžari, ko so se odločili za t. i. »podzemno psihoanalizo« (Pap, 2019).

Preteči je moralo še nekaj let, preden smo se zbrali v Rogaški Slatini na prvih Bregantovih dnevih. S tem poimenovanjem smo se poslovili od velikega očeta ter mu hkrati zagotovili »večno prisotnost« v naši sredi. Vzdušje je bilo sproščeno in delovno. Nekaj kolegov je prejelo celo naziv psihoterapevta in se s tem pridružilo seznamu tistih, ki jih je Bregant uvrstil na list papirja pred svojim odhodom. Med nas se je še vrnil z zbornikom svojih predavanj, ki jih je skrbno zbrala in uredila njegova prijateljica, in nam je bil dolga leta dobrodošlo učno gradivo spričo skoraj popolne odsotnosti psihoanalitične literature.

Predavanja na teh prvih študijskih dnevih so bila zelo dobra, a najbolj me je navdušil Lev Milčinski, ne le s svojo strokovnostjo, ampak tudi s svojim izjemnim, benignim smislom za humor, zlasti ko je pripovedoval o dialogu

med globoko depresivnim Schopenhauerjem in njegovo ženo, ki ga je skušala motivirati za obisk pri zdravniku. Milčinski se je tudi edini dotaknil teme smrti in vloge psihoterapevta, ko to temo načne pacient. Spominjam se zlasti njegovega zaključka, ko je poudaril, da se ob tej temi psihoterapevtski seting konča. Ostaneta le še dva človeka v zaupnem pogovoru v istem čolnu. Ob tem sem kljub globokemu spoštovanju do predavatelja začutil odpor, zakaj ne bi mogel psihoterapevt ob temi smrti ostati psihoterapevt. Sedaj bolje razumem stališče Milčinskega, hkrati pa mi je bližje Yalomovo stališče, da psihoterapevt lahko ostane psihoterapevt ob temi smrti, vendar pod pogojem, da se je pripravljen do dna soočiti s temo lastne minljivosti in smrti. Hkrati priznava lastno grozo, ki jo je doživel pri svojem delu, s katero se je moral pogosto soočiti in jo vedno znova predelovati, da ga tovrstne situacije niso več ogrožale in ovirale njegovega odnosa s pacientom.

Moja srečanja s smrtjo v vlogi duhovnika, psihologa in psihoterapevta

Ob tem mi prihajajo na misel različne lastne izkušnje srečanja s smrtjo. Dokler sta me ščitili duhovniška identiteta in drža, se nisem počutil ogroženega, najsi je šlo za osebni pogovor ali za krščanski obred ob umirajočem. Ko pa sem identiteto duhovnika zamenjal z identiteto psihologa in psihoterapevta, me je nekajkrat presenetila globoka, prava yalomovska eksistencialna groza. Naj na kratko predstavim dve zgodbi iz moje prve in druge profesionalne identitete.

Svojci umirajočega očeta so prišli prosit za obred ob umirajočem. Kmalu sem bil ob njegovi postelji, ki je bila že skoraj povsem obkrožena s svojci, in začel z obredom. Bil je dopoldne, še daleč do popoldanske ure obiskov. Čez nekaj minut stopi v sobo zdravnik in ko vidi, kako je vsa bolnikova postelja obkrožena z ljudmi, začne vpiti: »Kaj počnete tukaj! Takoj vsi ven!« Mirno sem nadaljeval z obredom in ko so svojci opazili, da me zdravnik ni zmotil, se tudi sami niso premaknili. Zdravnik je umolknil, nekaj časa molče obstal, se nato obrnil in tiho zapustil sobo.

Dolgoletna družinska prijateljica je usihala v domu starejših. Ko je še živela v moji rojstni vasi, me je bila vedno vesela in hvaležna, ko sem ob obisku domačih potrkal tudi na njena vrata. S priložnostnimi obiski sem nadaljeval tudi, ko je živela že v domu; mimo njenega okna sem se celo vozil v službo. Tako sem tudi tisti dan odšel zdoma dobro uro prej z namenom, da se oglasim pri njej, čeprav sem se običajno pri njej ustavil na poti iz službe. Na moje trkanje se ni odzvala

in trenutek za tem sem jo zagledal na postelji, kako s kratkim in pospešenim dihanjem bije svoj poslednji bolj za življenje.

V nekaj trenutkih me je prevzela neznana groza. Stol sem primaknil na kakšnega pol metra do njenih nog, nisem ga mogel premakniti do zglavja, da bi ji ob njenem očitnem odhajanju ponudil poslednji dotik z roko. Tudi oceniti nisem mogel, koliko je še pri zavesti. Še danes začutim sram in občutek krivde ob spominu, ker ji nisem ponudil poslednje bližine ob njenem odhajanju. Morda sem se dotaknil njene roke ob slovesu, a nisem gotov; čez kakšne četrte ure, več nisem zdržal, sem ji zagotovil, da se po službi oglasim in jo zapustil. Ko sem spet prestopil prag doma, je bil že mrak in visok sneg – bila je ena poslednjih pravih zim – in vprašal informatorja, kako je z njo. »Je že umrla,« je odvrnil in dodal, da leži v hišni mrtvašnici. Če se želim posloviti od nje, me lahko pelje do nje. Zahvalil sem se mu za prijazno uslugo z opravičilom, da sem se poslovil od nje dopoldne, na poti v službo. To ni bila ravno laž, a bil je dobrodošel alibi pred grozo, ki bi me utegnila še enkrat preplaviti.

V službi sem vsak dan opravil približno dvourni psihološki pregled, večji del preostalega časa sem lahko posvetil psihoterapijam. Prvi mi ni bil nič manj zanimiv od drugih; zavedal sem se, da imam prvič in zadnjič pred seboj človeka, ki mi z neverjetnim zaupanjem razkriva svojo življenjsko zgodbo. Tudi tema smrti je prišla v tej ali oni obliki pogosteje na vrsto kot v urah psihoterapije. Med psihološkimi pregledi me smrt ni prestrašila, saj me je spet varovala profesionalna vloga; celo zanimiva mi je bila. A enkrat me je vendarle pretresla. Ko je prišel do mene očitno povsem izžet invalid in sedel nasproti mene na razdaljo, ki bi bila premajhna za sedanjo protivirusno samozaščito, in mi je na moje običajno vprašanje, *Kaj vas je privedlo k meni*, začel pripovedovati svojo pretresljivo zgodbo. Imel je nekaj čez dvajset let, ko ga je doletela huda prometna nesreča. Vsega polomljenega sta reševalca imela za mrtvega, zato sta se odločila, da ga ne kaže peljati v bolnico, saj nista opazila nobenega znaka življenja, in sta ga odpeljala v pokopališko mrtvašnico. A drugi dan je opazil čuvaj ali pokopališki delavec, da leži nekoliko drugače v krsti kot pred uro ali dvema, ko je opravil predzadnji obhod po mrtvašnicah. Še z večjo pozornostjo si je zapomnil njegovo telesno lego z namenom, da ga čez krajši čas spet obišče. To je tudi storil in lega njegovega trupla je bila spet opazno premaknjena. Poklical je v bolnico in povedal, kaj je opazil. Takoj so prihiteli z rešilcem in potrdili komaj zaznavne znake življenja ter ga odpeljali s seboj. Po številnih operacijah in dolgotrajnem zdravljenju ga je invalidska komisija spoznala sposobnega za lažja fizična dela. Ker ni imel nobenega poklica, je dobil službo pri cestnem podjetju. Ko so nadrejeni opazili njegovo prizadevnost in trud, so pokazali razumevanje za njegovo invalidnost. A dobrih dvajset let dela, ki je potekalo tudi v najbolj neprijetnih

vremenskih razmerah in se pogosto ni moglo omejiti na lažja fizična dela, ga je povsem izčrpalo, tako da ni več zmogel. Seveda sem opazil njegovo psihomotorno upočasnjenost, prav tako so rezultati testa pokazali lažje do srednje težke možganske okvare. Ko sem poslušal njegovo počasno in težko izgovorjavo ter se zazrl v njegove oči, sem dobil občutek, da me gleda z daljave in ne z razdalje enega metra. Kot da imam pred seboj človeka, ki se iz neposredne bližine smrti ni mogel povsem vrniti v naš svet, sem pomislil. Srečal sem že ljudi, ki so se po dvomesečni komi ali celo več vrnili v stanje običajne zavesti, in sem pri njih začutil nekaj podobnega, a pri nobenem tako jasno in s tako intenziteto kot pri tem človeškem trpinu.

Starogrški pogled na smrt

Zanimivo in poučno bi bilo nadaljevati z nizanem zgodb iz ordinacij drugih psihoterapevtov, a se sedaj obračam k starogrškemu pogledu na smrt. Erić (2009: 17) opredeli tanatologijo kot novejšo znanstveno disciplino, ki se ukvarja z analizo in raziskavo vseh bistvenih psihičnih, socialnih, antropoloških, kulturnih in ideoloških vidikov smrti. Dva odstavka niže pa prizna, da tanatologija še ni epistemološko utemeljena, zato zbira dejstva iz vseh humanističnih področij in si prizadeva postati multidisciplinarno področje z osnovnim ciljem spoštovanja življenja. Poldrugo stran posveti tudi zgodovini tanatologije in njen začetek postavi v leto 1912, ko je ameriški kirurg in onkolog Roswell Park ta pojem uvedel. Mimo Freuda seveda ni mogel in se mu je v nadaljevanju skrbno posvetil.

Sam bi začetke tanatologije postavil v same začetke človeške civilizacije in kulture. Da so se ljudje soočali s svojo minljivostjo, zvedo že iz prvih mezopotamskih klinopisov, a bolj sistematično so to počeli Egipčani v svoji dolgi, skoraj tri tisoč let trajajoči faraonski kulturi. Na steni imam majhno, stekano preprogo, ki predstavlja prvo dejanje, ki čaka človeka v zasmrtju: bogovi tehtajo dušo pokojnika; na eni strani tehtnice je ptičje pero, na drugi strani njegova duša. In če je njegova duša lažja od ptičjega peresa, je človek odrešen, če ne, ga čaka neznan, vsekakor manj prijetno posmrtno bivanje.

Tudi v zibelki evropske civilizacije tema smrti ni bila tuja prvim ljubiteljem modrosti – predsokratikom. Nekateri so se s svojo prodorno mislijo dotikali že mističnih globin, drugi so s to neprijetno zadevo opravili na lahkotnejši način, kot nam je enega od teh citiral profesor filozofije v 4. letniku gimnazije: »Dokler sem jaz – smrti ni; ko pride smrt, pa mene ni.« Eleganca misli me je na trenutke očarala, danes pa mi zveni kot ceneno zanikanje, potlačitev, ki pa nam

dviga pokrov nezavednega na drugem mestu, na našem strahu pred staranjem. Kako se z njim soočiti pri našem profesionalnem delu, ne da bi prizadeli kvaliteto odnosa s pacientom, nam razkriva Yalom (2018ab). A naj še malo počaka, saj ne moremo povsem mimo Sokrata in Platona.

Sokrat je svoj zagovor pred sodnim zborom, ki ga je obsodil na smrt, sklenil z besedami: »Zdaj je pa čas, da gremo, jaz v smrt, vi v življenje. A kateri gremo v boljše, je vsakomur prikrito razen bogu.« In odvedli so ga v ječo, kjer naj počaka na smrtno čašo trepetlike. A tam so že vsako jutro čakali njegovi prijatelji in učenci, da jim stražar odpre vrata k obsojencu in bodo lahko z njim nadaljevali filozofske pogovore. Če ga že pred tem niso mogli prepričati, naj si ohrani življenje in pobegne iz Aten, so mu želeli na ta način olajšati poslednje dneve. Ni ga bilo treba tolažiti, a med temami, ki so jih načenjali, je smrt gotovo imela pomembno mesto. Vendar se tu nekaj ne ujema. Po eni strani v zadnjem stavku zagovora priznava svojo nevednost glede tega, kar ga čaka v zasmrtju, po drugi strani pa v predsmrtnih pogovorih v filozofskem diskurzu razkrije svoje trdno prepričanje v to, kar človeka preživi:

»Duša pa, ki je nekaj nevidnega in odhaja v tak drugačen kraj, resnično v Had, k dobremu in razumnemu bogu – tja, kamor se bo morala, če bo bog hotel, kmalu odpraviti tudi moja duša - ta naša duša, ki je takšna in ima takšno naravo, naj bi se takoj po ločitvi od telesa razpihala in bila uničena, kot pravijo mnogi ljudje? [...] Nadalje menim takole: če se duša loči od telesa omadeževana in nečista, ker je vselej sobivala z njim in zanj skrbela ter ga ljubila, in če je bila tako očarana od njega ter od poželenj in užitkov, da se ji ni zdelo resnično nič drugega kot to, kar je v obliki telesa – to, kar lahko zgrabimo, vidimo, pijemo, jemo in uporabimo za spolno naslado -, medtem ko je tisto, kar je za oči temačno in nevidno, dostopno le umu in dosegljivo s filozofijo, navajeno sovražiti in se tega boji in pred tem beži, ali misliš, da se duša, če je takšna, lahko loči od telesa sama po sebi in čista?« (Sokrat v Platon, 2009: 131-132).

Osrednje vprašanje je, koliko Platon ni vnesel sebe, svoje filozofije v številne sokratovske dialoge, a tega vprašanja na tem mestu ne moremo niti načeti. Menim pa, da se je Sokratovi duhovni zapuščini godilo nekaj podobnega kot Budovi in Jezusovi, ki prav tako v času svojega življenja nista ničesar napisala, a so bistvena sporočila njunega nauka preživela dolga stoletja. Za prenos Sokratovega sporočila in njegove življenjske drže je zame dober dokaz *Dnevnik cesarja Marka Avrelija* (Avrelij, 1998), v katerem se kaže, kako je ponotranjil in živel ne le Sokrata, marveč bolj ali manj vsa bistvena sporočila grške filozofije – ne le na cesarskem dvoru, marveč tudi, kar se zdi prav neverjetno, na številnih bojnih pohodih. Povabimo v ta esej nekaj njegovih misli, ki še danes niso le zanimive, temveč tudi aktualne, nekatere še morda bolj kot v njegovem času:

»Kolikšen mož je bil pač Sokrates, ki si je opasal ovčji kožuh, ko je nekoč Ksantipa odšla v njegovi vrhnji halji zdoma! In kaj je rekel prijateljem, ki jih je bilo sram in so se porazgubili, ko so ga videli tako oblečenega!

Branja in pisanja ne boš učil, dokler nisi trden v tem. Še bolj velja to o življenju.

Grajali bodo brbljavci krepost z ujedljivim jezikom.

Bedak, kdor išče smokev pozimi: bedak, kdor želi otroka, ko ga imeti več ne more.

Kadar pobožas svojega otroka, veli Epiktet, si natihoma reci: Jutri utegne umreti. – V teh besedah je zla napoved. – Kakšna zla napoved bodi v tem, s čimer se označuje naravni učinek. Če bi bilo res, bi imele tudi besede »žito je godno za žetev« slab pomen.

Danes zelen grozd, jutri zrel, pojutrišnjem rozina; same premene, pa ne v nekaj nebivajočega, temveč v nekaj zdaj-še-ne bivajočega.

Sokrates je dejal: Kaj hočete: ali razumne duše ali duše brez uma? – Razumne. – Kako razumne: zdrave ali ničvedne? – Zdrave. – Zakaj jih torej ne iščete? – Ker jih že imamo. – Čemu pa se potem prepirate in razdvajate?« (Sokrat v Avrelij, 1988: 147-148).

Ni kaj dodati: v večini misli se dotika človekove minljivosti, zadnji odstavek pa je vrhunski primer sokratovskega dialoga.

Yalomov eksistencialistični pogled na smrt

Naj nadaljujem s sodobnikom, psihiatrom in psihoterapevtom, Irvinom D. Yalomom, ki ni le vrhunski mislec in ima za seboj izjemno ustvarjalno življenje, marveč je v enaki meri kot strokovnjak tudi modrec in učitelj modrosti. Ko sem izbral odlomek in že drugič ali tretjič prebral izbranega, se mi je utrnila misel, ki jo je ob sklepu mojega uvodnega pogovora za sprejem na študij psihoanalize izrekel vodja innsbruškega Centra za psihoanalizo: »Izkusili boste, da nam psihoanaliza postane prej ali slej tudi svetovni nazor.« In tako se je zgodilo, že v prvem letu na kavču. A sedaj nam naj Yalom predstavi svojega: »Eksistencialni svetovni nazor, na katerem sem zasnoval svoje klinično delo, sprejema racionalnost, odpoveduje se veri v nadnaravo in postulira, da življenje na splošno, človekovo življenje pa še posebej, izhaja iz naključnih dogodkov; da smo ljudje končna bitja, kljub naši želji, da bi nadaljevali svoj obstoj; da smo sami vrženi v življenje, brez vnaprej določene usode in strukture življenja; ter da se mora vsak izmed nas odločiti, kako bo svoje življenje preživel čim bolj polno, srečno, etično in smiselno.« (Yalom, 2018a:181)

Yalom je zame najboljši zgled, saj potrjuje moje globoko prepričanje, da lahko človek, ki se odpoveduje veri v nadnaravo, živi svoje življenje polno, srečno, etično in smiselno. Ni toliko pomembno, kar izpovedujemo, temveč kako živimo, torej ali res hočemo postati dober človek, ob katerem se lahko drugi prijetno počutijo. Da ne bo pomote: to potrjuje tudi Jezus iz Nazareta na mnogih mestih evangelija, svojega »veselega oznanila«. In tudi Willigis Jäger je to stalno potrjeval s svojo življenjsko držo, velikokrat pa tudi s svojo besedo, izgovorjeno in pisano.

Yalom priznava, da so ga za njegov eksistencialni pristop nagovorile »vrhovne teme« teologa in psihoanalitika Paula Tillicha in štiri od njih so mu postale še posebej umestne za psihoterapevtsko prakso: smrt, samota, smisel življenja in svoboda – tako imenovani štirje S. Imenoval jih je eksistencialije ali človekove eksistencialne danosti, ker je človek edino bitje, ki mu prej ali slej postane neizogiben problem prav njegova eksistenca. Od njih je najbolj očitna in najbolj mučna tema prav strah pred smrtjo, medtem ko je to za Frankla in Junga izguba življenjskega smisla, ki ga Camus opisuje kot občutja absurda in s katerim se Sartre bori s poudarjanjem človekove angažiranosti.

Yalom se je odločil, da bo s pacienti deloval v dobri veri: brez uniform in preoblek, brez šopirjenja z diplomami, strokovnimi nazivi in nagradami, brez pretvarjanja, da poseduje znanje, ki ga nima, brez zanikanja, da tudi njega eksistencialne teme zadevajo v živo, brez skrivanja za svojo terapevtsko vlogo ter brez prikrivanja lastne človeškosti in ranljivosti. Idejo za knjigo *Strmenje v sonce* (Yalom, 2018a) mu je dalo opažanje, da strah pred smrtjo redko postane del psihoterapevtskega diskurza. Terapevti se lahko tej temi izogibajo iz več razlogov: lahko zaradi zanikanja prisotnosti ali pomembnosti te teme ali zaradi zatrevanja, da je strah pred smrtjo le tesnoba zaradi nečesa drugega. V knjigi na več primerih prepričljivo pokaže, kako je pogosto prav obratno: da se za našimi drugimi strahovi skriva strah pred staranjem in posledično strah pred smrtjo. Terapevti pa se te teme lahko izogibajo tudi zato, ker so sami preveč zmedeni ali obupani zaradi lastne umrljivosti. To pa niso strahovi, ki bi mučili le psihoterapevte: ko so ga prijatelji spraševali, na katerem projektu sedaj dela in jim je odgovoril, da piše knjigo o premagovanju groze pred smrtjo, mu z redkimi izjemami nihče ni več zastavil naslednjega vprašanja (Yalom, 2018a: 180-185).

V svoji zadnji knjigi (Yalom, 2018b) opiše, kako ga je presenetila in preplavila groza pred smrtjo na pogrebu edine sestre, da je komaj vzdržal do konca rituala in ni predčasno pobegnil iz pokopališča: »Vse izkušnje, ki sem jih imel s smrtjo, vsi pacienti, ki sem jih pospremil do samega konca, vsa moja neprekosljiva neprizadetost in prozna racionalnost o tematiki smrti – vse to je izpuhtelo v prisotnosti moje lastne groze.« (Yalom, 2018b: 331). Nekaj strani za tem pa pove:

»[...] kako strah pred smrtjo preži v mnogih naših mejnikih – v sindromu praznega gnezda, v upokojitvi, v krizi srednjih let, v srečanju nekdanjih sošolcev z gimnazije ali fakultete -, a tudi v našem žalovanju ob smrti drugih. Prepričan sem, da večino nočnih mor poganja strah pred smrtjo, ki je pobegnil izpod nadzora.« (prav tam, 236).

In kakšno je njegovo zdravilo pred to smrtno grozo? To, da se naučimo pogumnega soočenja z našimi eksistencialijami, zlasti z grozo pred smrtjo, kar nas sicer ne zaščiti povsem pred njenimi morebitnimi presenečenji, a nam vendar naredi to grozo znosnejšo. Zlasti pa nam to grozo naredi znosno zavedanje, da bomo, ko bo prišla naša ura, odhajali v prisotnosti ljubečih svojcev ali prijateljev.

Naj zaključim z Willigisovo mistično izkušnjo, ki je zelo blizu opisom obsmrtnih izkušenj, o katerih se je nabralo že veliko pričevanj in literature (npr. Moody, 1984; Chopra, 2008; Parnia, 2008; Kübler-Ross, 2009; Alexander, 2014; Vetrovec, 2014):

»Ko mi je bilo naklonjeno, da sem prestopil meje jaza, sem spoznal, da ni smrti. Stal sem na pragu in sem bil pripravljen oditi. Toda bilo ni nobenega priti-na-konec, bilo je le povabilo v vseobsegajočo resničnost. Nastala je neverjetna tišina. Lahko bi tudi rekel praznina, toda ta praznina je imela posebno kakovost. Vabila me je, naj pridem. Toda ni še bil moj čas. Postal mi je jasno: ne moreš hoteti preko. Moraš biti poklican.« (Jäger, 2009: 288-289)

Viri

- Alexander, E. (2014). *Pogled v večnost: Nevrokirurško potovanje v življenje po življenju*. Tržič: Učila International.
- Avrelij, M. (1988). *Dnevnik cesarja Marka Avrelija*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Cheung, T. (2016). *Življenje po smrti je resnično*. Tržič: Učila International.
- Chopra, E. (2008). *Življenje onstran smrti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Erič, L. (2009). *Strah pred smrtjo*. Ljubljana: Hermes IPAL.
- Grafenauer, N. (2005). *Orfejev spev, antologija svetovne poezije v izboru slovenskih pesnikov*. Ljubljana: Nova revija.
- Jäger, W. (2003). *Aufbruch in ein neues Land*. Freiburg in Breisgau: Herder.
- Jäger, W. (2009). *Vsak val je morje in drugi spisi*. (2. izd.). Petrovče: Društvo Znamenje.
- Jung, C. G. (1971). *Zur Psychologie westlicher und östlicher Religion*. Band II. Olten in Freiburg im Breisgau: Walter-Verlag.
- Kübler-Ross, E. (2009). *O smrti in življenju po njej*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Lengsfeld, P. (2005). *Mystik – Spiritualität der Zukunft*. Freiburg: Herder.
- Moody, R. (1984). *Življenje po življenju*. Zagreb: Prosvjeta.
- Pap, Z. (2019). Psihoanaliza underground: Intervju o madžarski psihoanalizi v času komunistične diktature (1948-1989). *Slovenska revija za psihoterapijo Kairos*, 13(3-4). 313-332.
- Parnia, S. (2008). *In kaj je na koncu?* Ljubljana: Karantanija.
- Platon (1988). *Poslednji dnevi Sokrata*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Platon (2009). *Zbrana dela I. Celje*: Društvo Mohorjeva družba.
- Vetrovec, J. (2014). *Nenavadna doživetja*. Ljubljana: Ara.
- Yalom, D. I. (2018a). *Strmenje v sonce*. Ljubljana: UMco.
- Yalom, D. I. (2018b). *Kako sem postal, kar sem: Psihiatrovi spomini*. Ljubljana: UMco.

10:26 (pred 12 urami)